O'QUVCHILARDA O'Z-O'ZINI BAHOLASH KO'NIKMASINI SHAKLLANTIRISH

Yangiyeva Dilrabo Akbar qizi

Turon universiteti, Pedagogika yo'nalishi magistranti

Ilmiy rahbar: Qosimova Gavhar Islomovna, dotsent, p.f.f.d.

Annotatsiya: Ushbu tezisda o'quvchilarda o‘z-o‘zini baholash ko'nikmasini shakllantirish masalasi ko'rib chiqilgan. O‘z-o‘zini baholashning ilmiy asoslari, uning ta'lim jarayonidagi roli, samarali shakllantirish usullari va pedagogik shartlari tahlil qilingan. O‘z-o‘zini baholash ko'nikmasining o'quvchi shaxsini rivojlantirishdagi o'rni asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: *o‘z-o‘zini baholash, formativ baholash, refleksiya, metakognitsiya, o'quvchi faolligi, ta'lim sifati, pedagogik texnologiya.*

1. Kirish va dolzarblik

Zamonaviy ta'lim paradigmasida baholash tizimi tubdan o'zgarmoqda. An'anaviy summativ baholash — ya'ni faqat bilimni tekshirish — o'rnini formativ va o‘z-o‘zini baholash egallayapti. O'quvchining o'z bilim va ko'nikmalarini mustaqil baholay olishi bugungi ta'limda eng muhim maqsadlardan biri sifatida belgilangan. Chunki o‘z-o‘zini baholay oladigan o'quvchi nafaqat o'z xatolarini ko'radi, balki ularni tuzatish yo'lini ham mustaqil topa oladi.

O'zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan ta'lim islohotlari doirasida, xususan «Ta'lim to'g'risida»gi yangi qonun va Milliy o'quv dasturida o'quvchi markazli ta'lim yondashuvi asosiy tamoyil sifatida belgilangan. Ushbu yondashuv o'quvchini o'z o'qish jarayonining faol ishtirokchisi va boshqaruvchisiga aylantiradi. Shu nuqtai nazardan o‘z-o‘zini baholash ko'nikmasini shakllantirish masalasi amaliy va nazariy jihatdan muhim ahamiyat kasb etadi.

Amaliyotda esa ko'pchilik o'qituvchilar o‘z-o‘zini baholashni faqat «o'zingga

baho qo'y» deb tushunishadi. Holbuki, bu ko'nikma ancha murakkab jarayon bo'lib, uni maqsadli va tizimli shakllantirishni talab etadi. Ushbu tezisda o‘z-o‘zini baholash ko'nikmasining ilmiy mohiyati, shakllantirish usullari va pedagogik shartlari atroflicha yoritiladi.

2. O‘z-o‘zini baholashning ilmiy asoslari

O‘z-o‘zini baholash masalasi psixologiya va pedagogika fanlarida uzoq tarixga ega. Albert Bandura (1986) o‘z-o‘zini baholashni «o'z-o'ziga samaradorlik» (self-efficacy) nazariyasi bilan bog'lagan: o'z kuchiga ishonch faqat o'z faoliyatini to'g'ri baholagan taqdirdagina shakllanadi. Devid Boud (1995) esa o‘z-o‘zini baholashni «o'quvchining o'z ishini aniq mezonlar asosida mustaqil tekshirish va hukm chiqarish jarayoni» deb ta'riflagan.

John Hattie va Helen Timperley (2007) o'z mashhur «Feedback» modellarida o‘z-o‘zini baholashni ta'lim samaradorligini oshirishning eng kuchli vositalaridan biri sifatida ko'rsatgan. Ularning tadqiqotlariga ko'ra, o'quvchi o'z maqsadlari va hozirgi holati o'rtasidagi farqni anglaganida, ya'ni «feed up», «feed back» va «feed forward» siklini o'zlashtirganda, ta'lim samaradorligi sezilarli darajada ortadi.

Mahalliy tadqiqotchilardan M. Ochilov, B. Ziyomuhammad o‘z-o‘zini baholash ko'nikmasini o'zbek maktab o'quvchilarida shakllantirish xususiyatlarini o'rganganlar. Ularning ishlarida milliy ta'lim tizimiga xos bo'lgan an'anaviy «ustoz-shogird» munosabatini saqlab, shu bilan birga o'quvchi mustaqilligini rivojlantirish imkoniyatlari ko'rsatib berilgan.

3. O‘z-o‘zini baholash ko'nikmasining komponentlari

O‘z-o‘zini baholash ko'nikmasi bir necha o'zaro bog'liq komponentlardan tashkil topadi. Birinchi komponent — maqsadni anglash: o'quvchi nimaga erishmoqchi ekanligini aniq tasavvur qilishi kerak. Maqsadsiz baholash yo'nalishsiz harakat kabi samarasiz bo'ladi. Ikkinchi komponent — mezon bilish: o'quvchi o'z ishini qanday

mezonlar asosida baholashni bilishi lozim. Mezonlar aniq, tushunarli va o'lchab bo'ladigan bo'lishi kerak.

Uchinchi komponent — taqqoslash ko'nikmasi: o'quvchi o'z hozirgi natijasini mezon va maqsad bilan taqqoslay olishi zarur. Bu jarayon ob'ektivlik talab qiladi — ya'ni o'zini haddan ortiq maqtash ham, kamsitish ham to'g'ri emas. To'rtinchi komponent — xulosa chiqarish: taqqoslash asosida o'quvchi nima yaxshi ketdi, nima yaxshi ketmadi va keyingi qadamlar qanday bo'lishi kerakligini aniqlay olishi kerak. Beshinchi komponent — rejalashtirish: xulosa asosida keyingi o'qish faoliyatini maqsadli rejalashtirish.

Ushbu besh komponent bir-biri bilan uzviy bog'liq bo'lib, ularning barchasi bir vaqtda rivojlantirilgandagina o‘z-o‘zini baholash ko'nikmasi to'liq shakllanadi. Biror komponentni e'tiborsiz qoldirish butun jarayonning samaradorligini pasaytiradi.

4. O‘z-o‘zini baholash ko'nikmasini shakllantirish usullari

Ta'lim amaliyotida o‘z-o‘zini baholash ko'nikmasini shakllantirish uchun bir qator pedagogik usullar qo'llaniladi. «Maqsad jadval» usulida o'quvchi dars boshida o'z o'rganish maqsadlarini yozib, dars oxirida ularning bajarilishini baholaydi. Bu usul o'quvchini mas'uliyatli va ongli o'qishga yo'naltiradi.

«Qizil-sariq-yashil» (trafaret) usulida o'quvchilar o'z bilimlarini uch darajada baholaydilar: yashil — yaxshi tushundim, sariq — qisman tushundim, qizil — tushunmadim. Bu oddiy, lekin juda samarali usul o'qituvchiga ham, o'quvchiga ham tezda fikr-mulohaza (feedback) beradi. «O‘z-o‘zini tekshirish varag'i» usulida o'quvchilarga aniq mezonlar ro'yxati beriladi va ular o'z ishlarini shu mezonlar bo'yicha mustaqil tekshiradilar.

«Tengdoshlar baholash» (peer assessment) usuli o‘z-o‘zini baholash ko'nikmasini rivojlantirishda ayniqsa samarali. Boshqaning ishini baholash orqali o'quvchi baholash mezonlarini chuqurroq o'zlashtiradi va bu ko'nikmani o'z ishiga ham

qo'llay boshlaydi. Bundan tashqari, «Portfolio» usulida o'quvchilar o'z ishlarini to'plab, vaqt o'tishi bilan o'z rivojlanishini ko'rish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

5. Xulosa va tavsiyalar

O‘z-o‘zini baholash ko'nikmasini shakllantirish — bu bir martalik emas, balki uzoq muddatli va tizimli pedagogik jarayondir. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, bu ko'nikmani maqsadli rivojlantirish o'quvchilarning akademik ko'rsatkichlarini oshiribgina qolmay, ularning mustaqilligi, mas'uliyati va o'ziga ishonchini ham mustahkamlaydi.

O'qituvchilar uchun tavsiya: har bir baholash jarayoniga o'quvchini faol ishtirokchi sifatida jalb etish, aniq va tushunarli mezonlar bilan ta'minlash, o‘z-o‘zini baholash uchun muntazam vaqt ajratish lozim. Ta'lim muassasalari uchun tavsiya: o'qituvchilarga formativ baholash va o‘z-o‘zini baholash texnologiyalari bo'yicha maxsus treninglar tashkil etish, darsliklarда o‘z-o‘zini baholash topshiriqlarini ko'paytirish maqsadga muvofiqdir. Ushbu tavsiyalar amalga oshirilganda, o'quvchilar nafaqat bugungi ta'limda, balki umr bo'yi o'rganish jarayonida ham muvaffaqiyatli bo'ladilar.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Bandura A. Social Foundations of Thought and Action. — New Jersey: Prentice Hall, 1986. — 617 p.
2. Boud D. Enhancing Learning Through Self-Assessment. — London: Kogan Page, 1995. — 250 p.
3. Hattie J., Timperley H. The Power of Feedback // Review of Educational Research. — 2007. — №77(1). — P. 81-112.
4. Black P., Wiliam D. Inside the Black Box: Raising Standards Through Classroom Assessment. — London: GL Assessment, 1998. — 20 p.
5. Hattie J. Visible Learning. — London: Routledge, 2009. — 392 p.

6. Ochilov M. Yangi pedagogik texnologiyalar. — Qarshi: Nasaf, 2000. — 184 b.
7. Muslimov N.A. Pedagogik mahorat. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2015. — 248 b.